

3 Борисова, Л. И. Ложные друзья переводчика: Общенаучная лексика; Английский язык: учеб. пос. по научно-техническому переводу / Л. И. Борисова. – М.: НВИ - Тезаурус, 2002. – С. 211–215.

4 Пумпянский, А. Л. Чтение и перевод научно-технической литературы: лексика, грамматика, фонетика / А. Л. Пумпянский. – М.: Наука, 1964. – С. 36–41.

УДК 811.161.3'36'373.22:398.92

М. П. Тачылкіна

МАРФАЛАГІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ З КАМΠΑНАТАМ-НАЙМЕНЕМ ВІДУ АТМАСФЕРНЫХ АПАДКАЎ

У артыкуле на матэрыяле фразеалагічных адзінак беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў выяўляецца іх часцінамоўная прыналежнасць. Паводле суаднесенасці з пэўнай часцінай мовы выдзелены і прааналізаваны назоўнікавыя, прыметнікавыя, дзеяслоўныя, прыслоўныя і выклічнікавыя фразеалагізмы. Таксама разгледжаны фразеалагізмы, несуднасныя з пэўнай часцінай мовы.

Фразеалогія любой мовы ўяўляе сабой крыніцу культурнай інфармацыі, дзе зафіксаваны, захаваны і перададзены ў фразеалагізмах з глыбінь стагоддзяў вынікі жыццёвага вопыту і мудрасці многіх мінулых пакаленняў народа. Фразеалагізмы беларускай мовы з'яўляюцца крыніцай атрымання ведаў і ўстановак культуры беларускага народа, спосабаў пазнання свету і іх вербальнага адлюстравання для наступных пакаленняў.

Аб'ектам нашага даследавання з'яўляюцца фразеалагізмы беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў. Крыніцай збору матэрыялу паслужыў “Слоўнік фразеалагізмаў” у 2 тамах І. Я. Лепшава [1, 2], дзе было выдзелена 67 адзінак, якія прааналізаваны з марфалагічнага і структурнага бакоў. Больш падрабязна спынімся на марфалагічнай характарыстыцы фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў.

Каб суаднесці фразеалагізм з пэўнай часцінай мовы, трэба карыстацца 3 паказчыкамі: семантычным, марфалагічным і сінтаксічным [3]. Сярод вызначаных фразеалагізмаў паводле суаднесенасці з пэўнай часцінай мовы намі выдзелены назоўнікавыя, прыметнікавыя, дзеяслоўныя, прыслоўныя і выклічнікавыя фразеалагізмы. Таксама выдзелены фразеалагізмы, несуднасныя з часцінамі мовы.

Сярод фразеалагізмаў з найменнем-кампанентам віду атмасферных ападкаў вызначана 6 назоўнікавых фразеалагізмаў. Да іх адносяцца: *залаты дождж* ‘вялікія грашовыя сумы, прыбыткі’ [1, с. 342], *летаіні снег* ‘тое, што беззваротна мінула і нічога не варта’ [2, с. 365], *манна нябесная 2*. ‘багацце падазронага паходжання’ [2, с. 18], *вайна з ветракамі* ‘дарэмная трата сіл, здольнасцей у барацьбе з уяўнай небяспекай ці неспраўднымі цяжкасцямі’ [2, с. 18], *узвей-вечер* ‘легкадумны, пусты чалавек; ветрагон’ [2, с. 480], *бура ў шклянцы вады* ‘моцнае хваляванне, шум, спрэчка з-за дробязных прычын’ [1, с. 136].

Назоўнікавыя фразеалагізмы маюць катэгорыю адушаўлёнасці і неадушаўлёнасці. Пры разглядзе вызначаных фразеалагізмаў катэгорыя адушаўлёнасці выявілася толькі ў фразеалагізме *узвей-вечер* ‘легкадумны, пусты чалавек; ветрагон’. Усе астатнія з'яўляюцца неадушаўлёнымі назоўнікавымі фразеалагізмамі.

Таксама назоўнікавыя фразеалагізмы маюць катэгорыю роду, ліку, склону. Вызначаныя фразеалагізмы паводле родавай прыналежнасці адносяцца да мужчынскага

(узвей-вечер, залаты дождж, летні снег) і жаночага (манна нябесная, вайна з ветракамі, бура ў шклянцы вады) роду. Усе вызначаныя фразеалагізмы ўжываюцца ў форме адзіночнага ліку. Адносіны назоўнікавага фразеалагізма да іншых слоў у сказе або ў словазлучэнні паказваюцца з дапамогай катэгорыі склону. Скланенне фразеалагізма праяўляецца праз фармальны паказчык пэўнага склону – канчатак галоўнага кампанента. Калі фразеалагізм мае структуру атрыбутыўна-іменнага словазлучэння (тыпу *залаты дождж*), то пры змяненні па склонах змяняюцца канчаткі абодвух кампанентаў (*залатога дажджу, залатому дажджу* і г. д.), напрыклад: *Я гавару аб Амерыцы прадпрыемцаў, бізнесменаў, пражорлівых і ненасытных манапалістаў, для якіх вайна была не чым іншым, як залатым дажджом, невычэрпнай крыніцай шалёных прыбыткаў і звышпрыбыткаў* [1, с. 342].

Сярод фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў вызначана 5 прыметнікавых фразеалагізмаў: *падбіты ветрам* 1. ‘які прапускае холад, дрэнна сагравае. Пра адзенне ці жыллё’, 2. ‘легкадумны, несур’ёзны, пусты’ [2, с. 116], *ад ветру валіцца* ‘вельмі слабы, знясілены’ [1, с. 149], *хістацца ад ветру* 1. ‘вельмі слабы, знясілены’, 2. ‘нетрывалы і ненадзейны, амаль непрыгодны’ [2, с. 526], з *ветрам* (з *ветрыкам, з вецярко*) ‘занадта легкодумны, несур’ёзны’ [1, с. 166], *як у полі вечер* ‘легкадумны, пусты, ветраны’ [1, с. 168].

Найчасцей прыметнікавыя фразеалагізмы характарызуюць асобу, але іншы раз могуць абазначаць унутраны стан асобы, напрыклад: *хістацца ад ветру* 1. ‘вельмі слабы, знясілены’: *Колькі нас было, галодныя, зялёныя, ад ветру хісталіся* [2, с. 526], *ад ветру валіцца* ‘вельмі слабы, знясілены’: *Слабы ж. Ногі заплятаюцца. Ад ветру валішся. Не дабярэшся* [1, с. 149]. Значна радзей яны якасна характарызуюць не асобу, а прадмет, напрыклад: *падбіты ветрам* 1. ‘які прапускае холад, дрэнна сагравае. Пра адзенне ці жыллё’: *У ботах армейскага крою, падбітым вятрамі плашчы ён [капітан] полем ідзе пад зарю, дзе тупалі ўчора дажджы* [2, с. 116].

Сярод фразеалагізмаў з найменнем-кампанентам віду атмаферных ападкаў вызначана 11 дзеяслоўных фразеалагізмаў: *растапіць лёд* ‘ліквідаваць нацягнутасць у адносінах паміж кім-н.’ [2, с. 268], *пляваць супраць ветру* ‘рабіць што-н. сабе на шкоду’ [2, с. 193], *кідаць словы на вечер* ‘дарэмна траціць, неашчадна расходаваць’ [1, с. 504], *лёд крануўся* ‘пачатак чаму-н. зроблены’ [1, с. 572], *даваць перуноў* ‘гнеўна, з абурэннем гаварыць, пагражаць’ [1, с. 306], *гром грымнуў* ‘узнікла небяспека, пагроза; здарылася бяда’ [1, с. 287], з *ветру вярнуць віць* ‘гаварыць, сцвярджаць што-н. без усякіх падстаў; пляткарыць, выдумваць’ [1, с. 176], *будаваць наветраныя замкі* ‘планавачь нерэальнае, нездзяйсняльнае, захапляцца нязбытнымі марами’ [1, с. 133], *біцца як рыба аб лёд* ‘без выніку і плёну намагацца, старацца, шукаючы выйсце з бядоты’ [1, с. 92], *трымаць нос на ветры* ‘беспрынцыпова мяняючы свае паводзіны, прыстасоўвацца да абставін, падладжвацца да каго-, чаго-н.’ [2, с. 458], *пускаць туман у вочы* ‘выхваляючыся, падманваць каго-н., ствараць падманлівае ўражанне пра сябе’ [2, с. 236]. Вызначаным фразеалагізмам уласцівы катэгорыі трывання, часу, ліку, роду, асобы і ладу.

Сярод фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў вызначана 10 прыслоўных фразеалагізмаў: *як грыбы пасля дажджу* ‘вельмі хутка і ў вялікай колькасці’ [1, с. 290], *як (нібы) снег на галаву* ‘зусім нечакана для каго-н. (з’яўляцца, прыходзіць, прыязджаць і пад.)’ [2, с. 365], *як у тумане* ‘не зусім выразна, цьмяна (помніць, бачыць і пад.)’ [2, с. 464], *як манны нябеснай* ‘з вялікім нецярпеннем, вельмі моцна’ [2, с. 18], *на ўзвей (узві) вечер* ‘дарэмна, упустую, безвынікова (рабіць што-н.)’ [2, с. 480], *на сямі вятрах* ‘адзінока і наводшыбе’ [1, с. 242], *як гром (пярун) з (сярод) яснага неба* ‘зусім нечакана, раптоўна’ [1, с. 287], *як гусь на бліскавіцу* ‘нічога не разумеючы, здзіўлена, разгублена’ [1, с. 299], *як з перуна* ‘вельмі хутка (ісці, бегчы і пад.)’ [2, с. 182]. Вызначаныя фразеалагізмы паводле

семантыкі падзяляюцца на азначальныя і акалічнасныя. Сярод азначальных выдзелены якасныя (як у тумане), колькасныя (як лёду) і спосабу дзеяння (як гусь на бліскавіцу). Сярод акалічнасных – толькі акалічнасныя часу (пасля дожджыку ў чацвер).

Выклічнікавыя фразеалагізмы выражаюць розныя пачуцці і волевыяўленні, але не абазначаюць і не называюць іх. У фразеалагізмах беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў вылучаюцца толькі два фразеалагізмы, якія суадносяцца з выклічнікам: з *лёгкім ветрам* 1. ‘пажаданне шчаслівай дарогі’, 2. ‘пажаданне пазбавіцца ад каго-н. Няхай ідзе, куды хоча’ [1, с. 166] і *вецер у спіну* 1 ‘пажаданне шчаслівай дарогі’, 2 ‘пажаданне пазбавіцца ад каго-н. (Няхай) выбіраецца прэч, ідзе, куды хоча’ [1, с. 167]. Гэтыя фразеалагізмы ў першым сваім значэнні адносяцца да тыпу выклічнікавых фразеалагізмаў, якія выражаюць пажаданні станоўчага характару – поспеху, удачы, шчаслівай дарогі, у другім значэнні маюць адмоўны сэнс.

Апрача фразеалагізмаў, суадносных з пэўнымі часцінамі мовы, невялікую групу складаюць фразеалагізмы беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў, якія нельга супаставіць з тым ці іншым словам. Да такіх адносіцца група з 8 фразеалагізмаў: *шукай ветру ў полі* ‘назад не вернеш, не знойдзеш каго-н.; пра безнадзейныя пошукі каго-н.’ [2, с. 583], *зімой снегу (лёду) не выпрасіш (не дастанеш)* ‘хто-н. страшэнна скупы’ [1, с. 224], *снегу леташняга не дапрасіцца* ‘хто-н. страшэнна скупы’ [1, с. 319], *дождж за карак (за шыю) не лье (не капае)* ‘няма прычын спяшацца’ [1, с. 342], *лёд паламаны* ‘адносіны паміж кім-н. палепшыліся, перашкоды ліквідаваны’ [1, с. 572], *манна нябесная* ‘што-н. вельмі патрэбнае, доўгачаканае’ [2, с. 18], *вецер гуляе ў кішэнях* ‘у каго няма грошай’ [1, с. 166]. Разгледжаныя фразеалагізмы характарызуюць дзеянне або стан асобы ці прадмета. Разглядаючы дадзеныя фразеалагізмы паводле іх семантыкі, можна адзначыць, што адны характарызуюць чалавека (*пускаць туман у вочы* ‘выхваляючыся, падманваць каго-н., ствараць падманлівае ўражанне пра сябе’, *зімой снегу (лёду) не выпрасіш (не дастанеш)* ‘хто-н. страшэнна скупы’), другія – прадметы (*манна нябесная* ‘што-н. вельмі патрэбнае, доўгачаканае’).

Такім чынам, фразеалагізмы беларускай літаратурнай мовы з кампанентам-найменнем віду атмасферных ападкаў уяўляюць сабой даволі значную і цікавую групу, даследаваную намі толькі з граматычнага боку. А, як вядома, каб фразеалогія стала сродкам пазнання мінулага, выяўлення менталітэту беларускага народа, сродкам выхавання новых і новых пакаленняў, неабходна пазнанне гэтых адзінак, якое будзе прадоўжана.

Літаратура

- 1 Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. Т. 1. А–Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 1993. – 590 с.
- 2 Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. Т. 2. М–Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 1993. – 607 с.
- 3 Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.

УКД 159.922.8

А. Е. Тихиня

**ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОФИЛАКТИКА АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ
В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ**